

Zamanın unutdurmadığı Şeyx və ya səhnələrdən sürgünlərə...

İnsan hər əzaba dözər deyib, onun daxilindəki gücün əzəmətini göstərmək istəyənləri anlamaq elə də çətin deyil. Çünki fərd olaraq hərəmiş bir qəhrəman obrazına köklənir və həyat adlı səhnədəki alqış payımızı düşünmədən cəng edirik. Vədin nə olduğu bəlli: ölüm! Amma buna rəğmən yenə və hər dəfə yixildiyimiz yerdən qalxıb üst-başımızın toz-torpağını çirpib yenidən inadla həyata davam edirik; Sanki yolun sonunda əbədiyyət varmış kimi...

Onun sözün tam mənasında, əzab dolu həyatını, yaşam-səhna obrazlarını xarakterizə edib, keşməkeşli ömrünün ayrı-ayrı məqamlarını vərəqlədikcə bir anlıq varlığını hakim kəsən fikrin əsiri oluruq: insani həyata bağlamaq üçün ona heç nə vad etməyən gecikmiş sənət uğurlarına kənardan baxmaq yetərliymi? Kədarli olsa da o, sadəcə bunlarla da xoşbəxt ola bilməmiş, Azərbaycan teatr və kinosunun aləmdən nəşaya sənət yollu aktyoru adını qazanmışdı.

Onun həyat və sənət ömrü, cismani və mənəvi yaşantıları xatırlandıqca, sürdüyü ağır həyatın ən müxtəlif anları vərəqləndikcə, özlüyümdə bir fikrə əmin oldum: bu insan sadəcə güclü olduğu üçün yox, həm də istedadı sayəsində həyat savaşıdan qalib çıxıb. Haqiqətən də onu böyük səhna, sənət, teatr eşqi bütün bələ və əzablardan xilas edib, ovundurub, bir növ, mükəffətləndirib, gec olsa belə...

Bəli, görkəmli teatr və kino aktyoru, Dövlət mükafatı laureatı, Xalq artisti Məmmədza Şeyxzamanov, anadan olmasının 100 illiyində də böyük sənətkar kimi anılıb-sevilib. Deməli, o, əbədiyyət dediyimiz mücərrədlikdə özünü isbatlaya bilib.

HƏYAT SƏHNƏSİNDƏN...

Məmmədza Şeyxzamanov. Bu ad hər birimizə yaxşı tanışdır. Onun teatr səhnəsində və kino ekranlarında yaratdığı rəngarəng obrazlar qalereyası günümüzdə qədər yaddaşlardadır.

1915-ci ildə qədim Gəncə şəhərində dünyaya göz açmış Məmmədza iki yaşında ikan atasını itirir. Anası Böyükxanım Gəncədə yeni açılmış toxuculuq fabrikinə işə girir. Ailənin mədəni vəziyyəti bir balaca düzəlməyə başlayır. Lakin təəssüf ki, bu çox da uzun sürmür. 1918-20-ci illərdə cəmi 23 ay mövcud olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti süquta uğrayandan sonra bolşevik hakimiyyəti müstəqillik tərəfdarları arasında "təmizləmələrə" start verir.

“Repressiyalar Şeyxzamanovlar ailəsindən və yaxın qohumlarından da yan keçmir. Ailənin qəm-kədərlə müşayiət olunan acı, ağır günləri başlayır. Məmmədzanın əmisi oğlu, həm də bacısının əri, Azərbaycan Cümhuriyyəti dövründə Milli Təhlükəsizlik orqanının başçısı olmuş, Nağı Şeyxzamanov bolşevik hakimiyyəti qurulandan sonra Türkiyəyə mühacirət edir və bir daha vətənə qayıtmır. Onun qardaşı Əhməd intihar edir.

Bu ərəfədə Məmmədzanın qardaşı Türkiyədə ali təhsil alır. O, əvvəl bir müddət Türkiyədə qalsa da, sonra İtaliyaya köçür. Lakin bütün bunlara baxmayaraq, M.Şeyxzamanov Gəncədə oxuduğu illərdə teatr sənəti ilə maraqlanıb və nisbətən yuxarı siniflərdə Gəncə Dövlət Dram Teatrının nəzdində fəaliyyət göstərən teatr studiyasına daxil olur və iki ildən sonra studiyanı müvəffəqiyyətlə bitirir. 1934-cü ildə 19 yaşlı Məmmədza C.Cabbarlı adına Gəncə Dövlət Dram Teatrının rejissoru Həbib İsmayilovun təşəbbüsü ilə bu qocaman sənət ocağına dəvət edilir bu teatrdə müxtəlif səpkili maraqlı obrazlar yaradır. Bu sırada C.Cabbarlının "Aydın"ında Surxay, "Yaşar"ında İmamyar, "Almaz"ında İbad, S.Rəhmanın "Nişanlı qız"ında Mindilli, "Xoşbəxtlər"ində Bərbərzadə, S.Vurğunun "Fərhad və Şirin"ində Fərhad, "Vaqif"ində Eldar, "Xanlar"ında Doktor Söhbət, M.F.Axundzadənin "Xırs quldurbasan"ında Nəcəf bəy, Ə.Haqverdiyevin "Dağılan tifaq"ında Nəcəf, S.Rüstəmin "Qaçaq Nəbi"ində Nəbi və sair bu kimi maraqlı və yaddaşqalan obrazlar yaradır.

Beləcə, həyat Məmmədzanın üzünə gülməyə başlamışdı. Gəncə Dram Teatrında da, şəxsi həyatında da hər şey qaydasında idi. Qonşuluqlarında yaşayan, illərlə tanıyıb sevdiyi Nigar xanım ilə həyatı qurmuşdu. Artıq ilk övladları Kəmalə dünyaya gəlmişdi. Nigar xanım ərə gedəndə 18, Məmmədzanın isə 25-26 yaşları olardı. Gəncə aktyorun həm teatrdəki işləri, həm də şəxsi həyatı öz axarına düzmüşdü. Məmmədza böyük rollar haqqında düşünür, yeni yaradıcılıq planları qururdu.

Şeyxzamanovlar ailəsi

SÜRGÜNLƏRDƏ 14 İL

Amma onun səhna və həyat səadəti uzun sürmədi. Deyir, sən saydığını say, gör fələk nə sayır. Gözlənilmədən gənc ailə faciəyə üzlaşıb. Məmmədzanın özü və ailəsi repressiyaya məruz qalıb.

Beləcə, qara maşında gələn qara plaşlı adamlar onların da qapısını döyüb gənc aşıqların bağrını qana döndərirlər. Sənətkarın həyatı ilə bağlı xatirələri vərəqlədikdə arvadı Nigar xanım ilə son dialoqu bu məşəqqətli əks etdirmək üçün kifayətdir.

Məmmədza:

– Nigar, bu gün mənə ora çağırıb, əmioğlum Nağıyla, qardaşım Ələsgərlə bağlı uzun-uzadı sorğu-suala tutdular. Deyəsən, bunlar məndən əl çəkən deyillər...

Nigar:

– Bilirəm, hər şeyi yaxşı bilirəm, Allahım, bu nə idi başımıza gəldi?!

Məmmədza:

– Nigarım, canım-gözüm, sən ərizə yazıb, məndən imtina etsən, bu balalardan qurtula bilsən. İndi çoxları belə edir, burda heç nə yoxdur.

Nigar:

– Onu da bilirəm, Məmməd, mən hər şeyi bilirəm. Neyləyəm, hamı kimi biz də dözməliyik... Başqa yolumuz yoxdur.

Məmmədza:

– Nigarım, sən gərək bu zəhrimar ərizəni yazardın. Mən sizin əziyyət çəkməyinizə razı ola bilmərəm.

Nigar:

– Yox, Məmməd, yox, bir də yox... Mən onlara da belə dedim. Biz Məmmədlə həm yaxşı, həm də yaman günlərin yoldaşlarıyıq. Mənim ərim harda, özüm də ordayam. Heç bir imtina ərizəsindən söhbət belə gedə bilməz.

Məmmədza:

– Nigarım, gözümlün işığı, sürgün həyatı sənə asan gəlməsin. Soyuq, əziyyət. Uşağımız da lap körpədir. Sən ərizə yaz, məndən imtina elə. Məni sürgün edirlər. Aşağıda gözləyirlər, getməliyəm.

Nigar:

– Dayan, mən də gəlirəm...

Beləliklə, onlar ailəliklə Qazaxistanın Semipalatinsk vilayətinə sürgün edildilər. Məşəqqətli bir dövr başlandı. Onlar 14 illik sürgün həyatı yaşayaraq, olmanın əzab və əziyyətlərə məruz qalırlar. Sürgündə onların əkiz oğlanları və bir qızları dünyaya gəlir. Ailə şəvinməyə macal tapmamış, ağır sürgün həyatında körpələr tələf olur. Beləcə bir aktyorun həyat səhnəsindən 14 illik zülm dolu dram keçir...

"Unuda bilmirəm"
M.Şeyxzamanov və M.Əşqarov

SÜRGÜNLƏRDƏN SƏHNƏYƏ...

Nəhayət 14 ildən sonra onların sürgün həyatı sona çatır. Lakin nədənsə amnistiya vəərəqi Məmmədrzadan gizlədilir. Ələcsiz qalan aktyor ailəsi ilə birlikdə gizli yollarla qaçıb Gəncəyə gəlir. Təəssüf ki, Gəncədə Məmmədrzanın "ikinci sürgünlük" həyatı başlanır. Evi yox, iş tapa bilmir, köhnə tanışlar insanların əksəriyyəti onunla ünsiyyətdə olmaq istəmirlər. Məmmədrza bir müddət qohum-əqrəbasının evində gizlənir. Nə edəcəyini bilmir. Nəhayət, bir gün təsadüfən böyük şairimiz Səməd Vurğunla görüşür.

Şair Məmmədrzani yaxşı tanıyırdı. Çünki istedadlı aktyor onun Gəncə teatrında tamaşaya qoyulmuş bir neçə pyesində maraqlı obrazlar yaratmışdı. Beləcə, S.Vurğunun köməyi ilə M.Şeyxzamanovun "ikinci sürgünlük" həyatına son qoyulur.

1954-cü ildə Mədəniyyət Nazirliyinin əmri ilə başı çox bələlər çəkmiş Məmmədrza Şeyxzamanov Azərbaycan Dövlət Dram Teatrının aktyor ştatına qəbul edilir. Akademik Milli Dram Teatrına gəlişi ilə Məmmədrza Şeyxzamanovun həyat və yaradıcılıq yolunda axır ki, yaşıl işıq yanır.

Bu teatrın səhnəsində çox parlaq obrazlarla çıxış edən aktyor tezliklə paytaxt tamaşaçıların diqqətini cəlb edir. Tamaşaçılar dərhal anlayırlar ki, səhnəyə tam fərqli ifa tərzinə malik yeni bir aktyor gəlib. Yaraşığı maraqlı görünüşü, obrazı dərinləndirən duyma və təsvir etmə bacarığı, ən əsası da səslər içində seçilən əsl səhnə və ekran səs təmri tamaşaçıların qəlbina yol tapa bildi. Onun bu səhnədə ya-

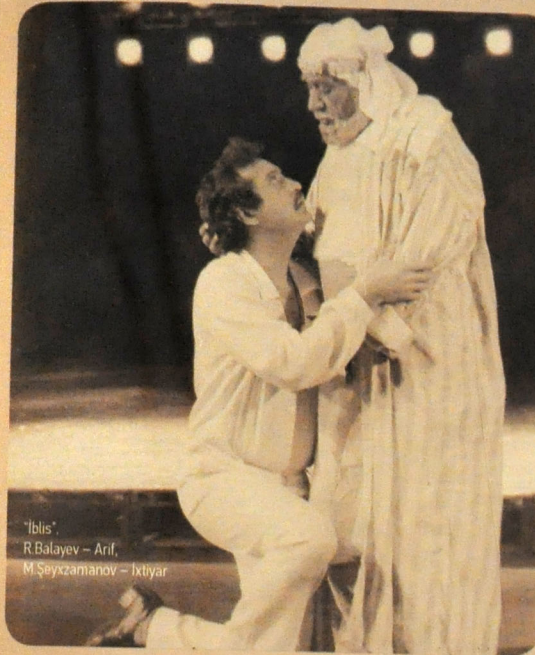

"Hamlet"
M.Şeyxzamanov – Poloni

radığı fərqli obrazlar sırasında İ.Əfəndiyevin "Unuda bilmirəm"ində Möhsünzadə, Şekspirin "Qış nağılı"nda Poliksen, "Antoni və Kleopatra"da Enobard, "Hamlet"də Poloni, "Fırtına"da Kral Alonso, H.Cavidin "Səyavuş"unda Rüstəm, "Xəyyam"da Müfti, "Şeyx Sənan"da Şeyx Mərvan, F.Şillərin "Orlean qızı"nda Talbot, C.Cabbarlının "Od gəlini"ndə Altunbay, M.Hüseynin "Cavanşir"ində Qılınc, "Alov"unda Kərim Rəhimli, S.Vurğunun "Xosrov və Şirin"ində Fərhad, "Vaqif"da Qacar, C.Cabbarlının "Almaz"ında Hacı Əhməd, C.Məmmədqluzadənin "Ölümlər"ində Hacı Həsən ağa, H.Cavidin "İblis"ində İxtiyar xüsusi qeyd olunmalıdır. Təsadüfi deyil ki, bu obrazların hər biri milli teatr tariximizin parlaq səhifəsini təşkil edir.

"Mariya Tudor"
Hilbert - A.Zeynalov,
Coşua - M.Şeyxzamanov

"İblis"
R.Balayev – Arif,
M.Şeyxzamanov – İxtiyar

GEÇİKMİŞ MÜKAFAT

Bəli, onun həyatında bir nisgil də var. Belə ki, 1982-ci ildə görkəmli Azərbaycan şairi və dramaturqu Hüseyn Cavidin 100 illik yubileyi qeyd olunurdu. Mərkəzi Komitənin qərarı ilə böyük mütəfəkkirin yubiley tədbirləri ilə bağlı Bakıda və Naxçıvanda ev muzeyləri açılmalı, külliyyəti çap olunmalı və dram əsərləri tamaşaya qoyulmalıydı. Bu çərçivədə "Azdrama" da da H.Cavidin "İblis" əsəri hazırlanır. Əsərin quruluşu görkəmli sənətkarımız Mehdi Məmmədova

"Əhməd haradadır?" k/f.
M.Şeyxzamanov – Şirin

məxsus idi. Tamaşada teatrın əsas heyəti iştirak edirdi. Məmmədrza Şeyxzamanov əsərdə İxtiyar obrazını yaratmışdı. Həm tamaşa, həm obrazlar, həm də İxtiyar obrazı Dövlət Mükafatına layiq görülür. Təəssüf ki, bu mükafat böyük sənətkarımızın ölümündən sonraya təsadüf edir və beləcə həyatdakı dramatik səhnədə də onun yol yoldaşı olur. Xatırladım ki, M.Şeyxzamanov, ölümündən sonra Dövlət Mükafatına layiq görülən yeganə aktyordur!

KİNOMUZUN MƏHRƏM SİMASI

Məmmədrza Şeyxzamanovun teatr səhnəsində yaratdığı maraqlı, baxımlı və diqqətçəkən obrazlar kino xadimlərinin də diqqətindən kənarda qalmır. Başqa cür ola da bilməzdi. Səhnə baxımlılığı, mənalı üz cizgiləri, ifadəli gözlər, səlis danışığı manerəsi və qulaqları oxşayan məxməri səs -

“bütün bu keyfiyyətlərə görə görkəmli kino xadimi Lətif Səfərov Məmmədrza Şeyxzamanovu 1955-ci ildə "Azərbaycanfilm" in çəkdiyi "Bəxtiyar" filmində professor Rəcəbov obrazı ilə böyük ekrana çıxarır. Sonrakı illərdə "Qızmar günəş altında" filmində Əmir dayı, "Bir qalının siri"ndə Həkimbaşı, "Gölgələr sürünür"də Niyazov, "Onu bağışlamaq olarmı"da Polkovnik Qurbanov, "Qara daşlar"da Mühəndis, "Leyli və Məcnun"da Dərviş, "Telefonçu qız"da Kişi, "Xidməti lift"də Rəssam, "Böyük daş"da Səfəroğlu, "Əhməd Haradadır"da Şirin, "Əzablı yollar"da Nağılçı, "Belə lazımdır"da Kişi, "Qızıl qaz"da Mahmud, "Tütək səsi"ndə İsfəndiyar kimi bir-birindən fərqli xarakterlərə səhnə həyatı verir.

Təsadüfi deyil ki, M.Şeyxzamanovun oynadığı obrazlarda həmişə doğmaliq və yaxınlıq hiss olunurdu. Şəxsiyyətindən qaynaqlanan xeyirxahlıq, qayğıkeşlik, öz şəxsiyyətinə hörmət, millətə, xalqına bağlılıq rollarının da bəzəyi idi. Elə buna görə də illər keçməsinə rağmen, onun yaratdığı teatr və kino obrazları öz tərəvətini itirməyib.

9 RƏQƏMİNİN TİLSİMİ...

Həyatı təzadlar, ağrı-acılarla dolu sənətkarın yaşam xronologiyasına nəzər saldıqda 9 rəqəminin bir neçə dəfə təkrarlanmasının şahidi oluruq. Belə ki, 19 yaşında Gəncə Dövlət Dram Teatrına gələn M.Şeyxzamanov 39 yaşında AMDDT-a dəvət alır. Və burada 59 yaşında Xalq artisti fəxri adına layiq görülür. Öz yaradıcılığı ilə milli teatr və kino sənətinin inkişafına xidmət etmiş Məmmədrza Şeyxzamanov 1984-cü il yanvarın 21-də, 69 yaşında həyatla vidalaşır. Beləcə 9 rəqəminin son "əməğanını" da alan aktyor əbədi yaşamında bütün riyazi düsturları, rəqəm və hesab-kitabları bağlayıb tamaşaçı yaddaşında özünə məxsus hücrə yaradır. ♦

Həmidə Nizamiqızı